

Megalit templomok

Guba Szilvia

74

Máltán Európa első épített szakrális emlékei

A világ legelső építészeti emlékeinek sokáig az ókori Egyiptom piramisait tartották, ám később Málta megalit

templomai [a *megalit* jelentése 'nagy méretű kőtömb' – a szerk.] átvették ezt a képzeletbeli első helyet. Az elmúlt két évtized régészeti kutatásainak köszönhetően azonban mára még a máltai építményeknél is korábbi épületekről szereztünk tudomást, így pl. a törökországi Göbekli Tepén. Az azonban vitathatatlan tény, hogy Európa ma ismert legősibb templomait valóban Máltán és Gozón [a Máltai-szigetcsoport részét képező szigetek egyike, Málta közelében – a szerk.] találjuk meg, melyek építési idejét Kr. e. 3500 és 2500 közé keltezik. Az ősi építmények évszázadokon keresztül vonzották a felfedezőket, laikusokat, sőt különböző legendás történetek megalkotására ihlették az itt lakókat is. A nagy méretű kövekből emelt épületekről sokáig úgy vélekedtek, hogy azokat óriások építették. Erre az egyik templom mai elnevezése is utal: *Ggantija* (= Gigantia). Az építmények legkorábbi leírásai a 16–17. századból származnak, és megalkotásukat már akkor a „történelem előtti időkre” keltezték, megsejtve őskori eredetüket.

Álló női szobor, a nyak helyén jól látszódnak a cserélhető fej rögzítésére szolgáló lyukak

Ülő női szobor (istennő?) cserélhető fejjel

E hatalmas kőépítmények előtt állva az emberben elsőként az a kérdés merül fel: mégis miképp építették fel őket? Hogyan tervezték

meg és milyen módon szervezték meg a szükséges emberi erőforrásokat? A templomok építőkövei egyébként természetes formában minden lelőhely környékén jelen vannak, ráadásul a felszínen, így bányásztást nem igényeltek. Nagyobb erőfeszítést kívánt ugyanakkor az építőelemek helyszínre szállítása, amelyhez köteleket, emelőt, szánokat és hengereket használtak.

Bonyolult számítások, különböző matematikai-logikai elméletek alapján is csak megbecsülni lehet, vajon mennyi idő alatt és hány ember részvételével épülhetett fel egy-egy ilyen templom. Ugyanakkor a régészeti kutatások azt is bizonyították, hogy az épületeket idővel átalakították, azokat újabb termekkel vagy helyiségekkel egészítették ki. Több helyszínen (Tarxien, Mnajdra) esetében pedig közvetlenül a meglévő épület mellé egy hasonló felépítésű, de újabb templomot is emeltek.

A templomok szerkezetileg hasonlóan épülnek fel, és több, pontosan meghatározott elemből állnak. Először is egy ovális téren keresztül le-

A templomteret legszembetűnőbb alkotásai és az épületek szakrális funkciójának közvetlen bizonyítékai a különböző méretű női szobrok. A kutatók által „kövér hölgy”-ként nevezett és női attribútumokkal ellátott alakokat ülő, álló, sőt egy esetben fekvő/alvó pozícióban ábrázolták. A szobrok egy részét a templomok építéséhez használt mészkőből faragták ki; ezek az alkotások embernagyságnál is nagyobbak. Kisebb, úgy 60–30 cm-es szobrokat kőből és agyagból is készítettek. Az ülő női alakok feje sok esetben hiányzik, a nyak helyén azonban kis lyuk vagy mélyedés jelzi, hogy egykor cserélhető és akár szerves anyagból (pl. fából) készült fejeket használhattak.

Templommodell vésett képe Mnajdra templomának egyik kőoszlopán

het őket megközelíteni, melyet a templom gigantikus kövekből emelt homlokzata keretez. A homlokzat minden templom esetében déli irányba néz, és a két oldalán egy-egy nagyobb kőoszlop áll. A homlokzati kőfal középső részén találjuk az építmény bejáratát: két függőlegesen felállított nagy méretű kő tetejére egy vízszintesen fekvő követ illesztnek. Ezen keresztül lépünk be egy folyosóra, melynek falai szintén nagy méretű kövekből állnak, de a járófelületét is nagy méretű, lapos kövekből rakták ki. A folyosóról

Oltárként meghatározott kőasztal a Tarxien templom egyik apszisában

egy felülről nézve vese alakú, több részből álló terembe érünk: a helyiségek külső, ívelt falú kisebb tereit több esetben a központi résztől elkülönítették, és kisebb „kapukon”, alacsony járatokon keresztül, kúszva-guggolva lehet csak megközelíteni ezeket. A vese alakú helyiségek száma eltérő lehet, né-

Tarxien főtemplomának bejárata a kőkapuval

A legkorábbi emberi megtelepedés Máltán a neolitikum időszakához köthető, és Kr. e. 5000 és 4100 közé datálható. A megalit templomok építésének időszakát Kr. e. 4100 és 2500 közé keltezzük, melyet a bronzkor időszaka követ (Kr. e. 2500–700). Kr. e. 700 után már történelmi forrásokból is ismert népekkel találkozunk Málta szigetén, így először a föníciaikkal, a punokkal, majd végül a római hódítókkal.

hány templom esetében akár 5 (Ġgantija) vagy 6 (Tarxien) hasonló, egymáshoz kapcsolódó helyiségsort hoznak létre.

A templomok durvább falait sok esetben tapasztással fedték be, és gyakorta vörös festéknyom is előkerült, vagyis eredetileg egyedi motívumokkal díszítették a falakat.

A könnyebben faragható köveket vésett indamotívummal vagy ponthálós dísszel fedték. Izgalmas kérdés a templomok tetőszerkezete is, minthogy egyetlen esetben sem maradt fenn eredeti helyzetében vagy állapo-

Ta' Hagrat lerombolt temploma a bejáratú kapuval

tában. Ismerünk azonban miniatűr templommodelleket agyagból, amelyeknél az építmények tetőszerkezetét is ábrázolták. Ezek alapján egyes templomok esetében (kisebb fesztaív áthidalásánál) kőboltozatot rekonstruálnak, nagyobb terekkel rendelkező templomoknál pedig fából ácsolt, lapos tetővel számolnak a kutatók.

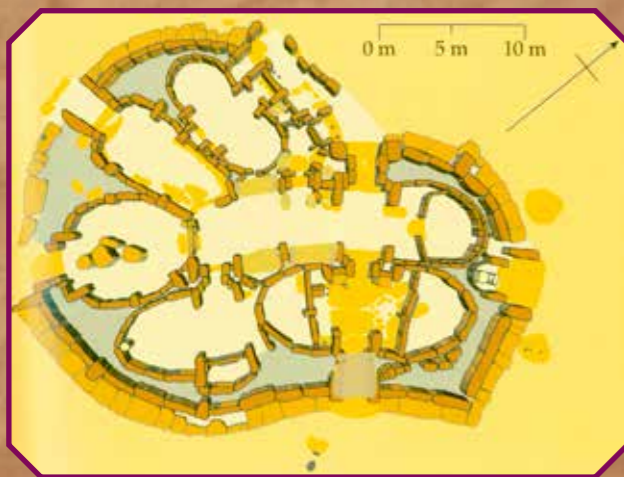

Alvó istennő

75

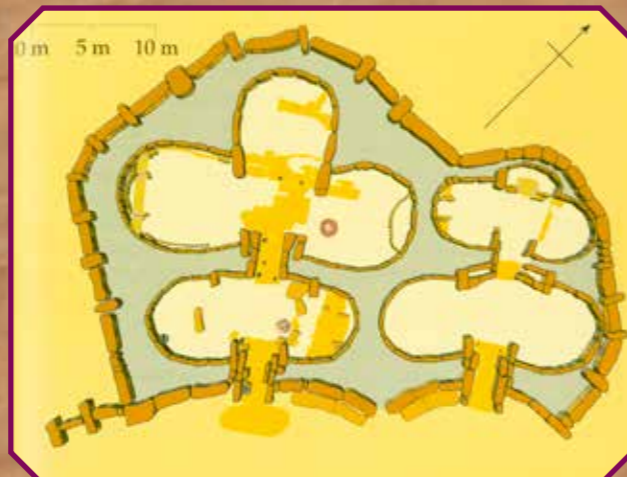

Tarxien templomkomplexumának alaprajza

Az épületek belső kialakításáról sajnos igen keveset tudunk, a közös bennük, hogy mindegyikben található egy oltárként azonosított elem: vagy egy faragott kőtömb, vagy egy kisebb és alacsonyabb kőoszlopokon nyugvó kőlap. Néhány oszlopba, illetve álló kőtömbbe faragott lyuk vagy mélyedés alapján a kutatók úgy vélik, hogy egyes helyiségeket természetes anyagokból készült ajtókkal zárták le, így választva el egymástól a szakrális és a profán tereket.

Ġgantija templomának alaprajza

A máltai szigeteken az őskor időszakában a ma-
ihoz hasonló klimatikus viszonyok-
kal rendelkeztek, a part menti területek csak
kis hányada esett az erózió áldozatává (mint pl. a nem-
régiben elpusztult gozói természeti látványosság, az Azúr-ablak).
Földrajzi elhelyezkedése által kulcsfontosságúvá az első tengeri népek,
a föníciaiak megjelenésével vált: a nyílt tengeri és éjszakai navigálás
ismerete nagy távolságok megtételét tette lehetővé. Kr. e. 1000
környékén Málta a Földközi-tengeren kialakított kereskedelmi
útvonalak egyik fontos kikötőjévé vált, egyúttal közvetlen ka-
pocs és a legrövidebb hajút Itália és Afrika között. Máltán
az első telepések időszámításunk kezdete előtt 5000 kör-
nyékén jelentek meg, és minden valószínűség szerint
Szicíliából érkeztek. Magukkal hozták természet-
növényeiket, pl. árpát, tönkebúzát, lencsét, vala-
mint állataikat: kecskét, juhót, szarvasmarhát,
sőt kis termetű kutyát is.

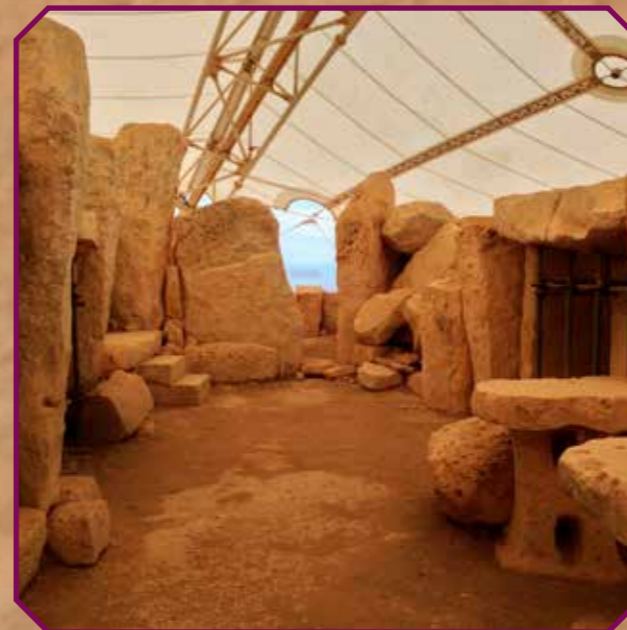
pozásabb – templom a kisebb szigeten található Ġgantija, amely gyakorlatilag két egymás mellé épült templomegyüttes, amelyet közös kerítőfal vett körbe. A falak mai állapotukban a hétméteres magasságot is elérik.

Ponthalós díszítésű áttört ajtó Hagar Qim templomában

A máltai megalitikus két fő nyersanyaga a globigerinás és a korallmész, mindkettő különböző mélységben és mennyiségben található meg a szigeteken. A korallmész meleg, sekély tengervíz korallvázainak pusztulásával és lerakódásával jött létre, amely így kemény, ellenálló kőzetet eredményezett. Megmunkálása megfelelő fémeszközök nélkül szinte lehetetlen, igaz a repesztési technika nagy méretű tömbök leválasztását lehetővé tette. A globigerinás mészkövet mikroszkopikus méretű egységek, a Foraminiférák családjába tartozó Globigerinidák mészváza alkotja. Mélyebb és hidegebb vízű tengerekben alakul ki; a korallmészknél sokkal könnyebb a megmunkálása, azonban az időjárás viszontagságainak kevésbé áll ellen. Mindkét mészkőtípust vegyesen használva építették a templomokat: a korallmészkőből a finom megmunkálást nem igénylő falakat emelték, míg a globigerinás mészkövet a bejáratokhoz, oltárokhoz, valamint szobrok, reliefek elkészítéséhez használták.

A templomok építése több hullámban és nem előzmények nélkül zajlott. A ma leginkább elfogadott magyarázat szerint az ősök sírépítményei és kisebb épített szentélyek lehettek a megalit templomok előképei. Máltán összesen 22 templom maradványait ismerjük, míg a kisebb szigeten, Gozón összesen hatot. Több építési hullámban készültek el és alakult ki a ma is látható képük. A legkorábbi – és nem mellesleg az egyik legim-

Hagar Qim belső termének egyik apszisa

Az épületek mérete, az építészeti megoldások, díszítések alapján a régészek a kutatás legkorábbi szakaszában a szakrális jelleget hangsúlyozták, erre utal a 'templom' elnevezés is. Az azonban, hogy az épületekben, illetve az egyes termekben milyen rituális tevékenységek és események zajlottak, valószínűleg sosem fog kiderülni. Csúpn feltételezhetjük az egyes terek funkcióját: így pl. a templomok bejáratánál kialakított nyitott tér alkalmas volt nagyobb embercsoport befogadására, profán (pl. vásár, tanácskozás, gyűlés) vagy rituális (pl. tánc, felvonulás) összejövetelek megtartására is. A templomok belső kialakítása ugyanakkor nem tette lehetővé, hogy egyszerre nagyobb közösség is bent tartózkodjon, így a kutatók feltételezik, hogy csak egy kiváltságos réteg képviselői (papság?) léphettek a templomokba (hasonlóan pl. a görögkeleti templomszentélyekhez). A belső apszisokban kialakított kőoltárok környezetében előkerült állatcsontmaradványok azt bizonyítják, hogy az oltárokon és/vagy közvetlen környezetükben állatáldozatot mutathattak be. Néhány templom feltárasánál előkerültek tűzhelymaradványok is, amelyek a tűz rituálékban betöltött szerepét feltételezik.

Ġgantija hét méter magas külső, a templomot körbeölelő fala

Téglalap alakú kőtömbökből összeállított bejárat (Hagar Qim)

A máltai megalitikus kultúra eltűnése hasonlóan misztikus és nehezen magyarázható körülmények között zajlott le, mint a kialakulása. A templomokat jól láthatóan felhagyták, egy részük pedig fizikálisan is elpusztult, sőt néhány égésnyom akár szándékos rombolásról is tanúskodhat. Egy-egy templomot másodlagosan az eredeti funkciójától eltérő módon kezdtek el használni, Tarxien belső tereiben például temetőt hoztak létre. Számos elmélet született e virágzó kultúra eltűnéséről (pl. idegen civilizáció támadása, ragályos betegség), amelyek inkább csak spekulatívak, minthogy tényleges magyarázatot adnának. Sokkal valószínűbb, hogy több társadalmi, gazdasági vagy akár vallási ok vezethetett e magas kultúra eltűnéséhez, amely okok mögött akár a klimatikus viszonyok megváltozását is kereshetjük. S bár az építményeket létrehozó civilizáció eltűnt, ezek a fennsárges megalitikus még mindig állnak, ámulatba ejtenek és újabb régészeti kutatásokra ösztönöznek.

Málta és Gozo megalit templomai